

Герасимова Ольга Іванівна –

кандидат педагогічних наук, докторант відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України. Коло наукових інтересів: концептуалізація самоосвітньої компетентності студентів класичних університетів, психолого-педагогічне проектування механізмів і логіки формування самоосвітньої компетентності студентів класичних університетів, розробка ефективних механізмів її реалізації у процесі підготовки майбутніх фахівців-педагогів вищої кваліфікації.
e-mail: gerasimova871@gmail.com

УДК 378.147

**ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «АВТОНОМНІСТЬ»
У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Статтю присвячено проблемі автономного навчання в цілому і автономного навчання в сучасному вищому навчальному закладі. Наводиться аналіз термінології, пов'язаної з питаннями автономії навчального процесу; розглядаються різні підходи до реалізації автономного навчання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці. Аналізується також історія розробки зазначеної проблеми. З одного боку, автономне навчання розглядається як спосіб організації самостійної роботи студентів поза аудиторією, а з другого – як здатність особистості до самоврядування і саморефлексії в навчальному процесі. При цьому наголошується, що навчання може бути як масовим, так і дистанційним. Автономне навчання може розглядатися і як особлива система організації навчальної діяльності, заснована на вмінні вчитися самостійно.

Ключові слова: автономія навчання; автономність студентів; безперервність освіти; автономність освіти; самоосвіта.

Постановка проблеми. За останні роки в сфері освіти відбуваються значні зрушення: значно змінюється зміст навчальних дисциплін, відбувається процес інтенсифікації та інтернетизації навчального процесу. Тенденції розвитку сучасного суспільства в цілому і сфери освіти зокрема вимагають розвитку у студентів бажання, здібностей та вмінь проявити ініціативу, нестандартно мислити, мати здатність адаптуватися до постійно мінливих соціально-економічних умов. Життя і діяльність в сучасних умовах передбачає наявність у молодих людей практичних умінь взаємодії з різними людьми, прийняття відповідальних рішень в реальних життєвих ситуаціях, здійснення рівноправного діалогу суб'єктів, здатності до самостійного набування знань і прагнення до активної самоосвіти упродовж усього життя. Тому наразі актуальним є вивчення такого явища, як автономність особистості в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага до поняття «автономність» представників різних галузей наукового знання детермінована розвитком суспільного життя, потребою особистості до самоосвіти. Поняття «автономність»

прослідковується в сучасній науково-педагогічній літературі західних науковців (Н. Аокі, П. Бенсон, К. Кевін, Т. Лемб, Р. Сміт), вітчизняні автори також активно займаються вивченням цього феномену (С. Іванов, Н. Коряковцева, О. Носачова, Т. Тамбовкіна, О. Цивкунова та ін.).

Мета статті полягає в узагальненні підходів щодо визначення й обґрунтування теоретичного змісту поняття автономність як актуальної педагогічної проблеми. Аналізується історія розробки зазначеної проблеми, де автономне навчання розглядається як спосіб організації самостійної роботи студентів поза аудиторією; а також як здатність особистості до самоврядування і саморефлексії в навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Проблема автономності особистості перебуває в полі зору різних наук: філософії, педагогіки, психології та інших. У філософському розумінні автономність є однією з істотних характеристик суб'єктивної волі особистості. М. О. Бердяєв визначає особистість як мікрокосм, цілий універсум. Особистість має духовно-душевний характер і підноситься над детермінізмом природного світу. Вона визначає себе зсередини. Особистість не може існувати в застиглому стані, вона постійно розвивається, збагачується, тобто проявляє здатність до самотворення. Таким чином, особистість володіє первинністю щодо решти світу, і свобода притаманна їй на початку.

Філософи-екзистенціалісти (А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Вілсон) вважають, що свобода притаманна людині від народження. Упродовж усього життя людина розкриває свої здібності та задатки, реалізується як проект. Ніхто не може допомогти особистості в цьому складному та суперечливому процесі. Людина приречена бути вільною (або абсолютно автономною) й самотньою. Вона сама обирає, якою їй бути, і може покладатися тільки на свої сили. Вона нічим не обмежена у прояві своєї активності. Однак така абсолютна автономія особистості обумовлює й абсолютну відповідальність людини за те, що вона робить, якою стає. Ніхто не може розділити з нею цю відповідальність. Таким чином, у філософії екзистенціалізму тісно переплітаються поняття «активність», «свобода», «автономність» і «відповідальність».

Автономність у філософії пов'язується з проблемою діалектики залежності та незалежності в тому чи іншому соціокультурному контексті. При цьому автономність не розглядається як дистанціювання особистості від суспільства, а асоціюється з дією факторів внутрішньої незалежності, мотивів і потреб особистості через зовнішні умови. Таким чином, автономність, з одного боку, враховує особистісні характеристики, а з другого – дає можливість раціонально їх співвіднести з немінучими зовнішніми умовами, таким чином дає змогу особистості на ґрунті усвідомлення ситуації залежності керувати певною ситуацією за допомогою здійснення вибору.

Автономність в психологічному розумінні можна визначити як якусь соціально-психологічну якість, що дає змогу людині діяти незалежно від внутрішніх і зовнішніх установок, демонструючи здатність до самостійності, а саме автономія визначається як потреба в прояві цієї якості.

Автономною особистість стає тоді, коли здатна не заперечувати природні прояви залежності, а управляти ними за допомогою особистісних установок, тобто робити вибір. Не можна при цьому тримати поза увагою, що власне людське буття починається лише там, де закінчується будь-яке обмеження і що фіксуються, будь-яка однозначність і остаточна визначеність. А починається там, де формується природна заданість людини, її особистісна позиція, установка, її особисте ставлення до ситуації.

А. Маслоу визначає автономію людини через категорію самоактуалізації як повне використання талантів, здібностей, можливостей. Автономна особистість – це не звичайна людина, якій щось додано, а звичайна людина, яка нічого не втратила.

Г. Меррей вважає прагнення людини до автономії природною для неї потребою і визначає її як звільнення від пут і обмежень, опір примусу, прагнення бути незалежним і діяти відповідно до своїх спонукань, не бути чимось пов'язаним, нехтувати умовностями.

Дослідження психологічних основ автономності особистості дає змогу говорити про те, що автономність постає основою позитивного напрямку розвитку особистості [7] та душевного здоров'я людини [4], має потенціал відносно розвитку механізмів саморегуляції та самодетермінації особистості [11], припускаючи наявність усвідомленої відповідальності за свої дії, вчинки, розуміння індивідом значущості своєї особистості та постійне прагнення до особистісного розвитку [3].

У психологічному розумінні автономність можна визначити як соціально-психологічну властивість, що дає можливість людині діяти незалежно від внутрішніх і зовнішніх настанов, демонструючи здатність до самостійності, тому автономія визначається як потреба в прояві цієї якості.

Автономність і свобода особистості, на думку засновника аналітичної психології К. Юнга, у своєму становленні спирається на процеси перцепції й апперцепції, мислення, оцінки, передбачення, волі та потягу. Саме прагнення до «автономного душевного комплексу» становить основу розвитку особистості.

У психології автономність розуміють як якість особистості, що характеризує її прагнення до самоактуалізації, розкриття своїх здібностей, до самостійної діяльності. Автономною особистістю може стати лише набуваючи значний спектр здібностей і якостей.

Як раніше зазначалося, автономність в освіті часто асоціюється зі свободою. Філософські та психологічні концепції позитивної свободи (або свободи «для») також торкаються ідеї автономності [1; 9]. Згідно з цими концепціями, позитивна свобода протиставляється негативній свободі «від». Вона не передбачає відсутність зовнішніх обмежень, не може бути заснована на мотивації уникнення поразки. Така свобода передбачає незалежну творчу діяльність, засновану на автентичності спонукань і цінностей. Ці справжні спонукання і цінності створюють ядро потреби в автономності, яку R. Ryan та E. Deci розглядають як «універсальну потребу людини відчувати себе суб'єктом або ініціатором діяльності». Задоволення цієї потреби, на думку авторів, передбачає «психологічний добробут, оптимальне функціонування і здоровий розвиток індивідуальності» [11].

З точки зору педагогіки, розвиток автономності особистості в освіті тісно пов'язаний із необхідністю формування пізнавальної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності, свободи вибору, навичок самоконтролю, мотивації до оволодіння новими знаннями і способами дій. У рамках традиційного підходу до розвитку системи освіти в якості основної мети, насамперед, постає набування знань, а не вміння виявляти творчу самостійність в нестандартних ситуаціях. В умовах нової освітньої парадигми необхідним є вироблення нового змісту навчання, формування не стільки знань (хоча без цього не обійтись), скільки творчого мислення та способів дії з новою інформацією.

Таким чином, зміст поняття «автономність особистості» розкривається в багатьох психолого-педагогічних працях. Більшість авторів розглядають його як якість особистості, що поєднує в собі вміння здобувати нові знання і творчо застосовувати їх в різних ситуаціях з прагненням до такої діяльності.

Цей феномен являє собою єдність двох компонентів – мотиваційного та процесуального. Перший відображає потребу в процесі пізнання, другий – знання конкретної області та прийоми діяльності, які сприяють здійсненню цілеспрямованого пошуку. І хоча ці сторони існують в єдності, їх поділ цілком виправдано, адже можна йти до пошуку знань, але не вміти їх знаходити, можна вміти їх здобувати, але не відчувати в цьому органічної потреби.

У своїх дослідженнях педагоги все частіше використовують термін «автономія студента», який розуміють як «почуття відповідальності за свою діяльність» [8, с. 15]; «здатність до незалежних і самостійних дій, критичної рефлексії, прийняття рішень» [10, с. 12]; здатність самостійно керувати процесом власного навчання відповідно до всіх базових компонентів – цілей, змісту, засобів і способів діяльності; здатність особистості усвідомлено здійснювати продуктивну освітню діяльність, спрямовану на створення власного освітнього продукту, рефлексувати й оцінювати цю діяльність, прийняття на себе відповідальності за процес і продукт цієї діяльності як результат самовизначення та саморозвитку особистості.

Автономність студента дослідники пов'язують зі здатністю самостійно отримувати нові знання, вдосконалювати навички та вміння.

Здатність студентів до самостійної роботи, як правило, також розуміється як автономна навчальна діяльність.

Автономізацію навчального процесу розглядають як автономне оволодіння дисципліною, в основу якого покладено самостійну навчальну діяльність.

Автономне навчання розуміється як орієнтація на самостійність навчальної роботи.

У педагогічній літературі з проблемою автономного навчання часто пов'язують такі поняття, як «самокероване вивчення дисципліни», «самонавчання», «самоосвіта», «самокероване навчання», «самодоступне навчання».

Таким чином, автономне навчання розглядається з точки зору педагогіки, психології та методик і позначається різними термінами.

Психолого-педагогічні основи автономного навчання покладені такими дослідниками, як Ю. Кулюткін, А. Петровський, В. Шадриков [2; 5; 6].

Автономне навчання може розглядатися як:

- ситуації, в яких навчання є повністю самостійним;
- набір спеціальних навчальних навичок і вмінь;
- перенесення відповідальності за процес навчання на студентів;
- право студента особисто визначати напрямок навчання.

Інакше кажучи, автономне навчання розуміють і як спосіб організації самостійної роботи студентів поза аудиторією, і як здатність особистості до самоврядування та саморефлексії в навчальному процесі, який може відбуватися в умовах масового навчання або заочно (дистанційно), і як можливість продовжити освіту «після диплому», і як особлива система організації навчальної діяльності, заснована на вмінні вчитися самостійно.

Багато вчених, які розглядають автономне навчання в сучасному контексті розвитку освіти, погоджуються з тим, що воно передбачає вибудовування індивідуальної траєкторії в освіті, починаючи з постановки цілей і закінчуючи рефлексією. Таким чином, автономне навчання охоплює всі основні етапи, які відображають як загальну методологію освітньої діяльності, так і специфіку конкретної освітньої галузі.

Проблему автономного навчання більш широко представлено в зарубіжній педагогіці. У вітчизняній науці вона почала розроблятися в кінці 90-х рр. XX ст. у зв'язку з розвитком концепції особистісно орієнтованого навчання, впровадженням інформаційних технологій, постановкою нових завдань перед системою вищої освіти: необхідністю перепідготовки фахівців, постійного підвищення їх кваліфікації шляхом отримання другої вищої освіти, додаткової освіти. Тому про автономне навчання йдеться в контексті безперервної освіти. У зв'язку з цим зазначена проблема розглядається разом із питанням дистанційного навчання, яке є однією з форм реалізації безперервності освіти

і розуміється як сукупність технологій, що забезпечують тим, хто навчається, основний обсяг досліджуваного матеріалу, інтерактивну взаємодію студентів і викладачів у процесі навчання, надання студентам можливості самостійної роботи впродовж засвоєння досліджуваного матеріалу. У даному визначенні йдеться ще про одне важливе педагогічне явище – педагогічну взаємодію, яка багатьма дослідниками розглядається як необхідна умова реалізації автономного навчання поряд з педагогічним супроводом і самоосвітою.

Отже, у процесі організації автономного навчання повинна змінитися позиція студентів і викладачів в освітньому процесі в бік переходу до суб'єкт-суб'єктних відносин. На відміну від зарубіжної педагогіки у вітчизняній науці переважає думка про незамінну роль педагога в процесі автономного навчання, який не просто керує, а супроводжує в процесі навчання, тому автономне навчання також часто називають співкеруючим навчанням.

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, можемо говорити про те, що сучасна вітчизняна система освіти має певні можливості для розвитку автономності студентів.

По-перше, наразі розвивається особистісно орієнтована система навчання, яка націлює студентів на майбутнє, сприяє успішній соціалізації, професіоналізації, соціальній адаптації. Особистісно орієнтоване навчання сприяє розвитку та становленню активної ролі індивіда. Здобуваючи свободу в межах цього напрямку, студенти не пристосовуються до вивченого, а адаптуються до нього, використовуючи знання та навички, отримані в процесі автономної навчальної діяльності.

По-друге, дистанційне навчання активно розвивається і користується все більшим попитом на ринку освітніх послуг. Серед безлічі відмінних рис дистанційного навчання найбільш важливою є нова роль в діяльності того, хто навчається: комплексна віртуально-тренінгова технологія навчання із застосуванням всієї сукупності організаційних форм дає змогу студенту стати самостійним дослідником, справжнім суб'єктом пізнавальної діяльності; викладач виконує лише функцію консультанта, радника, допомагає направляти діяльність в потрібному напрямку, все інше – завдання студента.

По-третє, концепція безперервної освіти, згідно з якою людина постійно, впродовж всього свого життя здобуває знання, вміння, навички, самовдосконалюється як фахівець-професіонал. Процес навчання не завершується в момент закінчення вищого навчального закладу, а переходить в іншу площину – процес самоосвіти. Тут уже ніхто не пригнічує пізнавальну активність студента, він має повну свободу у визначенні змісту своєї освіти, методів, форм і засобів її реалізації, способів контролю за результативністю навчання. І найголовніше – весь процес самоосвіти обумовлений внутрішньою мотивацією того, хто навчається. Таким чином, виникає справжня автономність в освіті. І це вже не міф, припущення, райдужна перспектива, а цілком реальна ситуація, через яку проходить кожна людина, яка прагне до нового знання та нових способів діяльності. Саме автономність особистості в освіті забезпечує подальший розвиток всіх наук.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Екстраполюючи викладені теоретичні положення в сучасний соціокультурний контекст, можна стверджувати, що автономність здатна стимулювати розвиток творчих здібностей і моральних якостей особистості, її духовно-морального потенціалу, соціальної компетентності, позитивної Я-концепції, виховання поваги до прав і свобод особистості та навичок функціонування в правовій демократичній державі. Зазначене вище обумовлює важливу роль автономності як ключової компетенції суб'єктів освітнього середовища ВНЗ (студента і викладача), здатної забезпечити їх професійно-особистісний саморозвиток, самореалізацію, підвищення якості їх навчальної/професійної діяльності та успішне їх функціонування в широкому соціокультурному контексті.

Таким чином, інституційна автономія, що широко пропагується нині, не може виникнути без відповідної підготовки суб'єктів освітнього середовища ВНЗ. Від суб'єктів освітнього середовища ВНЗ в сучасних умовах вимагається новий рівень компетентності, який забезпечить їм можливість діяти відносно незалежно від зовнішніх установок (приймати відповідальні рішення, робити самостійний вибір) на основі усвідомлення альтернатив та їх наслідків.

Список використаних джерел

1. Арсеньев А. С. *Философские основания понимания личности* / А. С. Арсеньев. – М. : ИЦ «Академия», 2000. – 592 с.
2. Кулюткин Ю. Н. *Психология обучения взрослых* / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 440 с.
3. Маслоу А. *Мотивация и личность* / А. Х. Маслоу ; [пер. с англ. А. М. Татлыбаевой]. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
4. Мэй Р. *Искусство психологического консультирования* / Р. Мэй. – М. : Независимая фирма «Класс», 1994. – 144 с.
5. Петровский А. В. *Личность в психологии* / А. В. Петровский. – Ростов-на-Дону : Феникс. – 1996. – 510 с.
6. Шадриков В. Д. *Психология деятельности и способности человека* / В. Д. Шадриков. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1996. – 320 с.
7. Юнг К. Г. *Структура психики и процесс индивидуализации* / К. Г. Юнг. – М. : Наука, 1996. – 544 с.
8. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning* / H. Holec. – Strasbourg : Oxford : Pergamon, 1979. – 583 p.
9. Leontiev D. *Positive Personality Development: Approaching Personal Autonomy* / D. Leontiev // *A Life Worth Living: Contributions to Positive Psychology*. – New York : Oxford University Press, 2006. – P. 49–61.
10. Little D. *Learner Autonomy 1: Definition, Issues and Problems* / Arthur D. Little. – Dublin : Authentik, 1991. – 320 p.
11. Ryan R. M. *Self-Regulation and the Problem of Human Autonomy: Does Psychology Need Choice, Self-Determination, and Will?* / R. M. Ryan, E. L. Deci // *Journal of Personality*. – 2006. – № 74. – P. 1557–1586.

References

1. Arsen'ev A. S. *Filosofskie osnovanija ponimanija lichnosti* / A. S. Arsen'ev. – M. : IC «Akademija», 2000. – 592 s.
2. Kuljutkin Ju. N. *Psihologija obuchenija vzroslyh* / Ju. N. Kuljutkin. – M. : Prosveshhenie, 1985. – 440 s.
3. Maslou A. *Motivacija i lichnost' / Abraham Harol'd Maslou* ; [per. s angl. A. M. Tatlybaevoj]. – SPb. : Evrazija, 1999. – 478 s.
4. Mej R. *Iskusstvo psihologicheskogo konsul'tirovanija* / R. Mej. – M. : Nezavisimaja firma «Klass», 1994. – 144 s.
5. Petrovskij A. V. *Lichnost' v psihologii* / A. V. Petrovskij. – Rostov-na-Donu : Feniks, 1996. – 510 s.
6. Shadrikov V. D. *Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka* / V. D. Shadrikov. – M. : Izdatel'skaja korporacija «Logos», 1996. – 320 s.
7. Jung K. G. *Struktura psihiki i process individualizacii* / K. G. Jung. – M. : Nauka, 1996. – 544 s.
8. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning* / H. Holec. – Strasbourg : Oxford : Pergamon, 1979. – 583 p.
9. Leontiev D. *Positive Personality Development: Approaching Personal Autonomy* / D. Leontiev // *A Life Worth Living: Contributions to Positive Psychology*. – New York : Oxford University Press, 2006. – P. 49–61.

10. Little D. Learner Autonomy 1: Definition, Issues and Problems / Arthur D. Little. – Dublin : Authentik, 1991. – 320 p.
11. Ryan R. M. Self-Regulation and the Problem of Human Autonomy: Does Psychology Need Choice, Self-Determination, and Will? / R. M. Ryan, E. L. Deci // Journal of Personality. – 2006. – № 74. – P. 1557–1586.

Герасимова О. И.

ЭКСПЛИКАЦИЯ ПОНЯТИЯ «АВТОНОМНОСТЬ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья посвящена проблеме автономного обучения в целом и автономного обучения в современном высшем учебном заведении. Приводится анализ терминологии, связанной с вопросами автономии учебного процесса; рассматриваются различные подходы к реализации автономного обучения в отечественной и зарубежной педагогике. Анализируется также история разработки указанной проблемы. С одной стороны, автономное обучение рассматривается как способ организации самостоятельной работы студентов вне аудитории, а с другой – как способность личности к самоуправлению и саморефлексии в учебном процессе. При этом подчеркивается, что обучение может быть как массовым, так и дистанционным. Автономное обучение может рассматриваться и как особая система организации учебной деятельности, основанная на умении учиться самостоятельно.

Ключевые слова: автономия обучения; автономность обучающихся; непрерывность образования; автономность образования; самообразование.

Herasymova O.

EXPLICATION OF THE CONCEPT OF “AUTONOMOUS” IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE

The article deals with the problem of autonomous training in general and autonomous training in contemporary higher education. An analysis of terminology related to the issues of autonomy of the educational process is presented; the different approaches to the implementation of autonomous training in native and foreign pedagogy are discussed. Also the history of the development of this problem is analyzed. On the one hand, independent training is seen as a way of the organization of the independent students work outside of the classroom; on the other hand – as the ability of the individual to self-government and self-reflection in the training process. It is emphasized that training can be both massive and remote. Autonomous training can be viewed as a special system of organization of educational activity based on the ability to learn.

In addition to CALL (Computer Assisted Language Learning) programmes there has been an increasing spread of CMC (Computer Mediated Communication) technologies, such as teleconferencing, email, blogs, wikis, instant messaging, chat, which creates autonomous learning environments. In this context “the different curricular roles for technologies can be described as blended (i.e. using technologies as a supplement to classroom instruction), hybrid (i.e. providing instruction both in class and on line), and completely online language learning”.

The question arises, if the foreign language learner can take the full advantage of these technologies to foster language learning and language use, if he or she possesses effective language learning techniques to benefit from the use of new technologies, if he or she can exercise autonomy in the internet domain to make language learning productive. Obviously, for the online language learner in autonomous learning environments it is not so much a matter of computer skills as the skill to learn a new language and culture.

Keywords: autonomy of training; students’ autonomy; lifelong training, autonomy of education, self-education.